

in *Österreichische Medizinische Zeitschrift*, 1846, 57 Band, apud O. Lupu, *Aspecte din istoria medicinei în Bucovina*, f. 50.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Medizinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, Wien, 1826, p. 197.

³¹ *Idem*, 1819, p. 55

³² *Idem*, 1821, p. 44; *Idem*, 1833, p. 328.

³³ *Idem*, 1819, p. 15.

³⁴ *Idem*, 1817, p. 28

³⁵ *Idem*, 1820, p. 516

³⁶ *Idem*, 1829, p. 321

³⁷ *Idem*, 1824, p. 8, 261

³⁸ *Idem*, 1834, p. 12

³⁹ *Idem*, 1836, p. 556

⁴⁰ *Idem*, 1819, p. 84.

⁴¹ N.A. Bogdan, *Societatea Medico Naturalistă și Muzeul Istorico-Natural din Iași. 1830-1919, Documente, Scripte și Amintiri*, Iași, Tipografia Națională, 1919, p. 5. Despre doctorul Zotta, Bogdan afirma că avea «o cultură superioară în breasla lor, pentru acea epocă», fiind animat «de cele mai bune intenții pentru propagarea științelor și binele public».

⁴² Alis Niculică, *Ion G. Sbiera. Coordonate ale vieții și operei*, «Codrul Cosminului», 2004, nr. 10, p. 254

⁴³ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele*, Suceava, Ed. Hurmuzachi, 2008, p. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁵ Iuliu Zane, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, București, 1900, p. 672, 705.

⁴⁶ Ion I. Bumbac, *Despre medicina populară sau cum îți ajută poporul român în casuri de boală*, «Călimdaru pe anul ordinariu», 1883, an. X, Suceava, p. VI.

⁴⁷ Valerian Cantemir, *Monografia comunei Straja*, mss, 1970, f. 9, apud Vasile Pasailă, *Straja. Vatră de istorie bucovineană din Valea Sucevei*, București-Straja, 2009, p. 140.

⁴⁸ Ion I. Bumbac, *op. cit.*, p. VII.

⁴⁹ Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 88, 100-101.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁵¹ Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 46.

⁵² Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 288.

⁵³ *Legea sanitară în comunele rurale*, «Revista Politică», an II, nr. 16, 31 Decembrie 1887, p. 2-3.

⁵⁴ *Curățenia casei și a trupului omenesc – povețe pentru popor date de Dr. O.G.*, «Calendar pe 1911», Cernăuți, 1910, p. 49.

буковинського патріота показано роль українських емігрантів у підпільній боротьбі проти гітлерівських окупантів у Франції під час Другої світової війни.

Ключові слова: Й. Кліщ, Кам'янець-Подільський, Клішківці, «Червоний школяр», Париж, Альберт, «група Манушіяна», загін «Сталінград».

Ю.Клімчук

(Каменець-Подольський)

ПОДОЛЬСКИЙ БУКОВИНЕЦ ИОСИФ КЛИЩ ВО ФРАНЦУЗКОМ ДВИЖЕНИИ СОПРОТИВЛЕНИЯ

В статье анализируются самые важные вехи жизни и участия во французском движении Сопротивления уроженца Каменец-Подольского Иосифа Клища. На примере конкретных героических поступков подольско-буковинского патриота показано роль украинских эмигрантов в подпольной борьбе против гитлеровских оккупантов во Франции в период Второй мировой войны.

Ключевые слова: И. Клищ, Каменец-Подольский, Клишковцы, «Красный школьник», Париж, Альберт, «группа Манушіяна», отряд «Сталінград».

U. Klimchuk

(Kamianets-Podilskyi)

PODOLIAN BUKOVYNETS JOZEF KLICHSH IN FRENCH RESISTANCE MOVEMENT

In the article is underlined that in circumstances when the Ukrainian nation state protects the integrity and independence of Ukraine from Russia's aggression, increases the need for more full and comprehensively explore the experience of fighting with invaders on its territory and in other countries too. The author indicates that it is fully involved in the European Ukrainian Resistance during the Second World War. Especially that problem has not found proper describing in the national literature. Still isn't explored the contribution of our countrymen in the fight against the Nazi invaders in Italy. Out of historians attention is the problem of their contribution and that side by side with French avengers approached the liberation not only of France, but many other European countries also.

In exploration based on a number of sources and scientific literature attempt to recreate a part of the native of Kamianets-Podilskyi Josyf Klishch in resistance movement in France, especially in the organization «Ukrainian National Front», created in late 1943. Resident of Podilia who grew up in Bukovina, was one of the leaders of the organization. Inquired into that while studying in Khotyn high school, he discovered his love of freedom, pursuing an active advocacy and encouraging the local population to the struggle for social and national liberation and reunification of Bukovina with Ukraine. Realizing that the Romania remain within dangerous, J. Klishch went to the aid of

УДК, 323.1(44)=(161.2)/ «1943/1944»

© Юрій Клімчук

(Кам'янець-Подільський)

ПОДІЛЬСЬКИЙ БУКОВИНЕЦЬ ЙОСП КЛІЩ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РУСІ ОПОРУ

У статті простежуються найважливіші віхи життя та участі у французькому русі Опору уроженця Кам'янця-Подільського Йосипа Кліща. На прикладі конкретних героїчних вчинків подільсько-

Republican Spain, reflecting then Nazi invasion. First he went to France with the intention to be among the fighters of one of the international troops to fight against the Nazis. Soon in Paris he met daughter of artist-emigrant from Ukraine Henrietta Tovarovskiy – a member of underground organization in France. In this way is appeared the opportunity to engage in anti-fascist struggle.

The author indicates that in June 14, 1940 in Paris Nazi army invaded and J. Klishch and G. Tovarovskiy moved underground. Since the beginning of hostilities in April 22 1941 the place of Podilia-Bukovinas anti-fascist were streets of descendants of the Paris Communards. They were enlisted in the underground area of Paris frantyrers and guerrillas. Then J. Klishch got military name Albert. Henrietta was the liaison between several groups of avengers.

The paper describes that the central headquarters of frantyrers and partisans deployed the work on creating a network maki units (units of internationalists). The commander of one of these units was appointed J. Klishch. Based on the information of used documents and records, the article shows that dozens of military operations by fearless Ukrainian ended successfully. In each of them the commander was always on key sectors, led the most responsible actions. In addition, by his efforts were organized more than a dozen new groups of frantyrers and guerrillas.

Also in the article is emphasized that the latter task of J. Klishch's squad was aimed at the physical destruction of the military commandant of the French capital – Paris General Baron von Boydenburh-Lenhsfeld. Unfortunately, it was successful by cost of his own life. July 3, 1943 brave commander died for freedom in surrounded house by Nazi soldiers. In this situation he could save his life. Then the victims among friends could be many more. Causing a fire on himself and dying a heroic death, J. Klishch thus created an opportunity for its soldiers to retreat to safety.

More than 70 years in France are deeply honored the name of Ukrainian hero for liberation from occupation. Already in 7 July 1945 on the facade of the building, in which was killed J. Klishch was set a memorial plaque, and his name entered in the list along with many French fighters who gave their lives in the struggle and victory over the Nazis forever.

Keywords: *J. Klishch, Kamianets-Podilsky, Klishhivtsy, «red scholar», Paris, Albert, «Manushyana group» detachment «Stalingrad».*

Понад 70 років нас віддаляють від часу завершення Другої світової війни. За цей період вітчизняні і зарубіжні дослідники зуміли сформулювати цілісне уявлення про причини її виникнення, перебіг основних подій, драматизм і нечисленні жертви, ціну Перемоги і внесок у її досягнення тощо. Чимало зроблено для з'ясування внеску українського народу в роз-

гром гітлерівської Німеччини. Проте досі залишається поза увагою істориків проблема участі українців у європейському русі Опору, які ціною свого життя наближали визволення від нацистської окупації не лише своєї рідної землі, а й чимало країн Європи. Тим більше, що цілі десятиліття учасники руху Опору були під підозрою офіційних властей, тоді як українських героїв пам'ятали і вшановували в Іспанії, Італії, Франції, Бельгії, Югославії, Чехії, Словаччині, де вони пліч-о-пліч з місцевими підпільниками і партизанами героїчно та відважно боролися проти гітлерівського режиму.

У країнах Західної Європи найбільша кількість наших співвітчизників воювала в лавах учасників руху Опору у Франції. Значною мірою цьому сприяли умови, що склалися тут на початок Другої світової війни. Незважаючи на колабораціонізм тодішніх правителів, котрий призвів до швидкої поразки Франції у так званій «дивній війні» 1940 р., серед її населення панували антигітлерівські настрої. Вони підтримувалися іммігрантами, що знайшли притулок на французькій землі після поразки республіканців у Іспанії.

Крім того, у налагодженні контактів з французькими патріотами значну роль відіграла велика слов'янська, в тому числі українська еміграція. Зауважимо, що й в інших неслов'янських державах Європи (Бельгії, Італії, Австрії, Угорщині) поселенці-слов'яни всіляко сприяли нашим землякам у боротьбі спільно з місцевими антифашистами проти загарбників. Мовна спорідненість із польськими, югославськими, болгарськими, українськими, російськими іммігрантами допомагала спілкуванню і прискорювала процес включення слов'ян у визвольні рухи населення цих країн¹.

Активно допомагали землякам й іммігранти з України, які наприкінці 1943 р. створили організацію «Український народний фронт». Українці закликали «бити ворога у Франції, мстити за свою батьківщину, за кров братів і сестер, за весь народ...». Одним із лідерів цієї організації був уродженець м. Кам'янець-Подільський Йосип Кліщ².

Про нього писали історики французького руху Опору Д. Діаман, Макс Леон, Гастон Ларош. У 1964 р. в Парижі вийшла книга полковника Гастона Лароша «Їх звали іноземцями», в якій вперше зібрано великий фактичний матеріал про участь емігрантів різних країн в русі Опору у Франції 1940-1944 рр., зокрема й про Й. Кліща³.

Його батько Леонтій, бажаючи своєму єдиному сину постійне спокійне навчання та життя, перебрався з Кам'янця-Подільського до села Клішківці Хотинського району на Буковині одразу після народження сина (12.11.1915 р.). Мати померла через декілька днів після появи на світ Йосипа⁴. Це сталося, коли на Поділлі не було спокою: продовжувалася Перша світова війна. Старому Леонтію здавалось, що він знайшов райський куточок на Буковині, де все ж таки можна буде вивести сина в люди⁵.

Дитинство майбутнього героя проходило у мальовничому селі, що потонуло у зелених садах. Коли хлопчику виповнилось вісім років, він пішов на навчання до місцевої гімназії. Навчання давалось йому легко. Скромний, наполегливий і акуратний учень легко вивчив російську, добре знав німецьку і французьку мови. Багато читав Жуля Верна, Майна Ріда, Вальтера Скотта, Дюма. «Кобзар» же був його найулюбленішою книгою. Він навіть переписував з нього вірші у спеціальний зошит і вивчав напам'ять⁶.

Згодом Йосип вступив до Хотинського ліцею, де й продовжив навчання. Саме в цьому ліцеї він і зустрів своїх майбутніх однодумців, з якими почав проводити активну пропагандистську діяльність, закликаючи місцеве населення до соціального і національного визволення Буковини і возз'єднання її з Україною. Також Йосип поринув у роботу молодіжної організації «Червоний школяр». Й. Кліщ став активним її учасником – він розповсюджував заборонені листівки, газети («Скинтея», «Бразда», «Стяг Рошу»), проводив мітинги. За свою діяльність і отримав прізвисько Червоний⁷.

Тут, у Хотині, він познайомився з учасниками Хотинського повстання 1919 р. проти своїх поневолювачів. Йосип Кліщ був юнаком своєї епохи, тому надихався тим, що було для нього близьким і рідним. Містечко Хотин – славне історичне місце, де свято берегли волелюбні традиції українського народу. Прадавні мури фортеці були живими свідками мужності і героїзму народу в боротьбі проти турецьких яничарів⁸.

Тим часом у світі посилювалась напруга – нова політична партія Антонеску вимагала знищення більшовиків, а в Парижі зароджувався антифашистський народний фронт, гуртувались робітники Франції, Англії, Іспанії.

Відгомін тих подій відчувався і в Румунії. В Хотині страйкували зубожілі ремісники. Йосип почав замислюватись над тим, як допомогти безробітним працівникам, і саме тому отримав дозвіл від директора ліцею на організацію платних концертів. Проте директор не знав, що зібрані кошти підуть на допомогу страйкуючим, а також до фонду допомоги політичним в'язням бухарестської в'язниці Дофанта.

Коли Йосипу було 18 років, страшний випадок сколихнув Хотинщину – поміщик Есманський зацькував собаками підлітка Якова Карвацького за те, що той нарвав зеленого листя для овець. Йосип не міг це так полишити. Він вирішив організувати виступ на захист дітей бідняків. Його підтримали однодумці, і разом вони склали й надрукували листівку із закликом до робітників цукроварні Есманського провести демонстрацію. До маєтку зібралось чимало людей, але наляканий поміщик втік до Чернівців. Наступного дня до будинку Йосипа вдерлись жандарми, і юнака заарештували за активну участь у демонстрації. Також колишній однодумець зізнався в поліції, що Йосип був керівником «Червоного школяра». На допитах з катуванням Йосип заперечував це і не зрадив жодного зі своїх побратимів.

Потім Йосипа відправили до Чернівецької в'язниці, де на той час уже були ув'язнені інші учасники «ЧШ». Хоча через два тижні їх випустили на поруки, Йосип розумів, що залишатись далі в Румунії буде небезпечно⁹.

Відданий боротьбі з поневолювачами, він вирішує допомогти республіканській Іспанії, яка відбивала тоді фашистську навалу. Йому допомогли виїхати у Париж, де була можливість потрапити в число тих бійців, які йшли в інтернаціональні загони для боротьби проти фашистів. Тут він познайомився з Генрієттою Товаровською – учасницею підпільної організації у Франції. Генрієтта була дочкою художника-емігранта з України. Вона виїхала з Одеси ще дитиною і майже не пам'ятала Батьківщини.

Політична ситуація в Іспанії змінюється, і Й. Кліщ залишається перебувати в передмісті Парижа до того часу, поки Буковина не увійшла до Радянського Союзу. Коли у Йосипа і Генрієтти був вільний час, вони читали, гуляли Парижем. Це місто зачарувало Йосипа, в ньому він не відчував себе самотнім. Саме в

Парижі прийшло до Йосипа перше кохання – він закохався в Генрієтту, яка відповіла йому взаємністю. За допомогою батька Генрієтти Йосип влаштувався приватним учителем математики в Латинському кварталі.

Тим часом посилювався наступ фашизму. Й. Кліщ організував політичний гурток, де вони переховували брошури, добували одяг утікачам з табору інтегрованих іспанських республіканців, збирали гроші для безробітних. Коли Гітлер захопив Чехословаччину, а Муссоліні окупував Албанію, трудова Франція виступала на захист чехів і албанців.

14 червня 1940 р. в Париж вдерлися гітлерівські війська. Йосип з Генрієттою перейшли у підпілля¹⁰. Мрія повернутись на рідну землю ні на хвилину не залишала Йосипа. І от 22 квітня 1941 р. з початком воєнних дій місцем подільсько-буковинського антифашиста Йосипа Кліща стали вулиці, якими ходили нащадки паризьких комунарів. Ключовими алгоритмами його діяльності були слова про те, що «...тепер, коли фашисти ходять із смолоскипами під стріхами наших рідних осель, – совість моя не хоче бути спокійною, а місце моє в боротьбі проти ворога тут, в Парижі. Французьку та німецьку мови знаю»¹¹.

Генрієтту і Йосипа зарахували у підпільну групу Паризького району франтирерів і партизанів. Спочатку їм довелося пройти підготовку, навчитись користуватись зброєю і вибухівкою. Тоді ж Йосип отримав воєнне прізвище Альберт. Генрієтта стала зв'язковою між кількома групами. Одним з перших завдань Йосипа і Генрієтти було встановити вибухівку і підірвати баржі на Сені. Незважаючи на те, що річка охоронялась, вони виконали це небезпечне завдання. Восени у Йосипа і Генрієтти народився син Сергій. За хоробрість і заслуги командування присвоїло йому офіцерське звання лейтенанта. Наказ про атестацію підписав особисто командувач збройних сил Паризького району полковник Роль-Теньги.

Тим часом бойові групи Парижа потрібно було поповнити досвідченими людьми, які перебували у таборах і планували втечу. Табір у Сент-Оноре, до якого відправили Йосипа, був невеликим, всього 6 дерев'яних бараків, з них 2 – для політичних в'язнів. Український месник з товаришами вночі перерізали колючу огорожу навколо табору, в'язням вдалося утекти, але Йосипа ледь не схопили, і

йому довелося повернутись у Париж лише через два дні, добираючись до міста околицями.

Центральний штаб франтирерів і партизанів вирішив створити загони макі, Йосипа ж призначили командиром загону інтернаціоналістів. Йому потрібно було принести присягу на вірність Республіці. Операції загону Йосипа проходили успішно, було організовано більше десятка нових груп франтирерів і партизанів. Із загону Кліща виділилися додаткові дві диверсійні ланки по 10 чоловік у кожній¹².

Яскравою сторінкою руху Опору Франції є блискуче проведена операція проти нацистського «Солдатенгейма», організована Й. Кліщем. В одному з центральних районів Парижа, на проспекті Болівара, містився першокласний гітлерівський санаторій. Сюди приїжджали на відпочинок офіцери, а також ті, хто «особливо відзначився на Східному фронті». В січні 1943 р. партизанський загін макі на чолі з Й. Кліщем закидали будинок гранатами, внаслідок чого фашисти зазнали величезних втрат¹³. Учасники нічної атаки одержали подяку головного штабу франтирерів (партизанів, добровольців Франції). У наказі відзначалися мужність і відвага безстрашних макі при виконанні бойового завдання. Під бойовою кличкою «Альберт» Йосипа Кліща знали як сміливого й відважного воїна, умілого командира загону «Сталінград», який входив до групи франтирерів Манушіяна.

Ось кілька звітів штабу Опору Парижа про операції, в яких брав участь Йосип Кліщ за два місяці до своєї загибелі. 7 травня 1943 р. о 6 годині 30 хвилин на одній з околиць міста висаджено в повітря стовп лінії високої напруги. Заводи, що працювали на фашистів, вийшли з ладу. Німці втратили 27 тисяч робочих годин; 10 травня 1943 р. біля Одеона була атакована група есесівців. Відбувся гранатний бій. Серед німців багато поранених і вбитих; 22 травня атака на німецьку машину на бульварі де Лінне. Багато поранено і вбито фашистів. У партизанів втрат немає; 5 червня вбито полковника вермахту. Франтирери зникли; 15 червня о 6-й годині дня біля церкви д'Отель атаковано машину, заповнену офіцерами і військовими моряками. Тридцять моряків вбито і поранено; 23 червня о 10-й годині ранку вбито в квартирі по вул. Вердена, 14 зрадника Боасо – інформатора гестапо.

Дуже скоро відважному партизану доручили нове завдання – знищити військового коменданта Парижа генерала барона фон Бойденбург-Ленгсфельда.

Партизани розділились на невеликі групи, зробили засідки на найважливіших перехрестях. Зайняли горища кількох будинків.

Йосип з товаришами розташувався у сквері біля лазарету Божон. З боку вулиці Абревоар виповзала колона вантажних автомобілів, у відкритих кузовах яких сиділи озброєні солдати. Кліщ вистрілив у офіцера і шпурнув гранату в машини. Почулись постріли партизанів. Йосип кинув другу гранату, і зрозумівши, що сили нерівні, наказав партизанам відступати. Деякий час Й. Кліщ відстрілювався з пістолета, не маючи змоги добратись до іншої зброї. Ще якийсь час його підтримував партизанський кулемет, але скоро змовк і він. Йосип спробував утекти, але був поранений в ногу. Партизан зумів дістатись до найближчого будинку і забарикадуватись там. Стікаючи кров'ю, кілька годин один бився проти 100 есесівців. Останнього патрона залишив для себе. «Один проти ста» – так було названо спеціальний маніфест, виданий Національним комітетом франтирерів (партизанів Франції), що оповів людям про подвиг українського патріота Йосипа Кліща¹⁴.

3 липня 1943 року хоробрий боєць за свободу загинув у будинку, оточеному гітлерівськими солдатами. Після смерті Йосипа Генрієтта продовжила роботу в підпіллі, але у 1944 році її затримало гестапо. Мужня жінка не зрадила своїх товаришів, і не отримавши від неї ніяких відомостей про партизанський рух, гітлерівці відправили її у Німеччину, де вона загинула в таборі в Нейегамі в районі Гамбурга. Єдиний син Йосипа і Генрієтти Серж виховувався в родині Макса Леона, закінчив Сорбонну¹⁵.

7 липня 1945 р. на фасаді будинку, в якому загинув Й. Кліщ, було встановлено меморіальну дошку. Біля меморіальної дошки, на якій навечно золотом викарбовано: «Тут у 1943 році в боях з німецько-фашистськими загарбниками героїчно загинув Йосип Кліщ», майже завжди лежать живі гвоздики, принесені правнуками паризьких комунарів. Ім'я українського героя навечно занесено у список багатьох десятків тисяч французьких борців, які віддали своє життя боротьбі і перемозі над нацизмом.

Французькі побратими Кліща не забували його подвиги і розповідали своїм дітям. Так,

президент Національної федерації патріотів Марсель Паул розповідав про те, яким безстрашним, винахідливим і відданим справі боротьби був один з найкращих командирів французьких месників, наш незабутній земляк Йосип Кліщ¹⁶.

Отже, вивчення низки джерел і наукової літератури засвідчило, що подоляни, як багато інших українців, брали участь у європейському русі Опору. Прикладом такої участі стала героїчна боротьба проти нацистських окупантів у русі Опору Франції уродженця м. Кам'яненця-Подільського Йосипа Кліща, юнацькі роки та громадянське становлення якого проходили на Буковині. Свідомо вирішивши вступити в ряди борців проти наступу фашизму в Іспанії, він відправився в еміграцію. Перебуваючи в Парижі, відважний українець спочатку виконував доручення керівництва французького підпілля, а згодом – безпосередньо влився в підпільну групу Паризького району франтирерів і партизанів, а після присвоєння офіцерського звання тривалий час очолював партизанський загін інтернаціоналістів. За його участю та керівництва було здійснено десятки успішних операцій, під час яких він перебував у найбільш небезпечних місцях. В останньому нерівному бою важко поранений месник ціною свого життя зумів урятувати від знищення велику групу бойових французьких побратимів. Безсмертний подвиг Й. Кліща бережно зберігається в історичній пам'яті Франції. Свідченням цього є меморіальна дошка на будинку, в якому він загинув, і доглянута могила, де завжди є живі квіти.

Віриться, що внесок Й. Кліща у здобуття перемоги над гітлерівською Німеччиною не буде забутий і на Батьківщині.

¹ Yevropeiski krainy: antyfashystska borotba // Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: http://osvita.ua/vnz/reports/world_history/32278/.

² Vidomchyi arkhiv Kamianets-Podilskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu-zapovidnyka, f r/p 8740-8746, spr. 12: Materialy pro kamianchanyna Y. Klishcha – uchasnyka rukhu Oporu u Frantsii, ark. 1.

³ Komarnytskyi S. I. Vony nablyzhaly peremohu: Bukovyna ta bukovyntsi v roky Velykoi Vitchyznianoi viiny 1941 – 1945 rr. / S. I. Komarnytskyi. – Chernivtsi: Misto, 2005. – S. 173.

⁴ Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vydavnytstvo Karpaty, 1966. – S. 12.

⁵ Panchenko V. Leitenant Albert – yunak z Podillia Volodymyr Panchenko // Prapor Zhovtnia. – 1971. – № 71. – S. 3.

⁶ Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vyd.-vo Karpaty, 1966. – S. 27.

⁷ Там само. – С. 29.

⁸ Panchenko V. Vkaz. pratsia. – С. 3.

⁹ Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vydavnytstvo Karpaty, 1966. – С. 41.

¹⁰ Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vydavnytstvo Karpaty, 1966. – С. 62

¹¹ Panchenko V. Leitenant Albert – yunak z Podillia Volodymyr Panchenko// Prapor Zhovtnia. – 1971. – № 71. – С. 3.

¹² Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vyd.-vo Karpaty, 1966. – С. 83.

¹³ Brofman M. Pobratymy frantsuzkykh partyzaniv / Mykola Brofman // Radianska Bukovyna. – 1963. – 5 lypnia.

¹⁴ Komarnytskyi S. I. Vony nablyzhaly peremohu: Bukovyna ta bukovyntsi v roky Velykoi Vitchyznianoї viiny 1941 – 1945 rr. / S. I. Komarnytskyi. – Chernivtsi: Misto, 2005. – С. 175.

¹⁵ Volivach V. Vid Bukovyny do Paryzha / V. Volivach, I. Hryshyn-Hryshchuk, V. Samofalov. – Uzhhorod: Vydavnytstvo Karpaty, 1966. – С. 107

¹⁶ Panchenko V. Leitenant Albert – yunak z Podillia/ Volodymyr Panchenko// Prapor Zhovtnia. – 1971. – № 71. – С. 3.

УДК 796.078 (477)

© Юрій Тимошенко
(Київ)

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ МІЛІТАРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ СПОРТУ В УКРАЇНІ ТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

Досліджено процес виховання людей в СРСР, які живуть на межі своїх можливостей, і місце рухової активності у ньому. Звертається увага на парадигмальну спрямованість фізичної культури, власне – на її мілітарність. Своєї логічної завершеності вона набула зі створенням комплексу «ГПО». Лише мілітаризація суспільства породила цей комплекс і живила його.

Ключові слова: фізична культура, мілітарна парадигма, спорт.

Ю. Тимошенко
(Київ)

ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МИЛІТАРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ СПОРТА В УКРАИНЕ В ТОТАЛИТАРНЫЙ ПЕРИОД

Исследован процесс воспитания людей в СССР, способных жить на пределе своих возможностей, и место двигательной активности в нем. Обращается внимание на парадигмальную направленность физической культуры, собственно – на ее милитар-

ность. Свою логическую завершенность она приобрела с созданием комплекса «ГТО». Именно милитаризация общества породила этот комплекс и питала его.

Ключевые слова: физическая культура, милитарная парадигма, спорт.

Y. Tymoshenko
(Kyiv)

HISTORICAL ANALYSIS OF MILITARY REALITY OF SPORT IN UKRAINE TOTALITARIAN DAYS

The close relationship between military training and physical training were a characteristic feature of Soviet life during the first half of the twentieth century. The military component of physical education always was interested in these or other Soviet state structures, but until the time the party did not gave great importance and the sport her little interested, rather, in it the party saw a threat to their power over people. Therefore, from today's perspective it is difficult to answer the question whether the militarization (militarization – the terminology of those years) sports sphere response to the danger of intervention, or she was present always, subconsciously articulated as a «militarization of bourgeois sport» and in the 1930s. finally became the content of the Soviet physical culture.

The purpose of research – to find out the basic principles of the Soviet physical culture in the USSR.

The chronological frameworks of research covers 1930s.

The object of study is the physical culture and sports in the Soviet Union, in particular, in the Ukrainian SSR.

Subject – the process of militarization of the sporting life in Soviet Ukraine study period.

Research methods. The work is based on the use of historical analysis of scientific literature and sources; system and comparative of analysis.

Until a certain time, the militarization of inferior to the primacy on issues of recovery, exercise in the manufacturing, etc. but in 1928, held the championship of Ukraine on the run with obstacles and ski competition of the shooting – not biathlon, namely ski races and the firing of military weapons. There was a need in the preparation of teaching materials on the militarization of the senior classes schools of socialist education and completely vocational schools. Thus, in the late 1920s. begins to be cultivated military orientation of physical culture and sports. From that time until the death of Stalin the military component of physical culture in the Soviet Union will be extremely powerful. An important element will be its introduction in 1931, the complex «Ready for Labor and Defense» (hereinafter – TRP), which had two stages. All subsequent work of sports organizations militarization will be assessed by the number of people who have passed the standards TRP. Promotion militarization logically lead to the establishment in 1934 of the complex, especially for women,